

NORÐMENN ÆTLAÐU SÆR FØROYAR

Høvdu bretskeir politikkarar tikið undir við norsku stjórnarlimum, kundu Føroyar í fyrsta lagi verið hersettar av norðmonnum og í øðrum lagi verið lagdar undir Noreg.

Undir seinra heimsbardaga royndu tveir norskir uttanrikisráðharrar, Halvdan Koth og Trygve Lie, sum báðir sótu í tí útlagnu stjórnini í London, at fáa Føroyar lagdar undir Noreg.

Men teir komu ikki langt í ætlanum sínum. Bretar forðaðu norðmonnum í hesum ætlanunum, tí forsætisráðharrin, Churchill, boðaði frá, tá bretar hertóku Føroyar í apríl 1940, at oyggjarnar skuldu latast Danmark aftur eftir kríggsløk.

Tað var kortini við hvør sínum sjónarmiðum, at norsku uttanrikisráðharrarnir arbeiddu við tonkum sínum. Í huganum hjá Koth, sum var segutrudingur, lá tað søguliga — og kanska ein norskur ekspansiónstanki. Hann tosaði málum annað um bróðurkensu og frændafolk, tá hann vitjaði í Føroyum í juni 1940 á veg til Bretland.

Hjá Trygve Lie lá tann strategiski spurningurin fremri. Hann var firtin yvir, at danir høvdu sýnt so lítlan mótvilja, tá Tyskland tók Danmark, at hann hevði ikki álít á danum — tað høvdu bretar heldur ikki — og ivaðist í, um danir vóru ferir fyrri at luttaka í eini verju av Norðuratlantshavinum. Og hesin spurningurin lá framarliga hjá Lie.

Tað er tóarrítið Brá, sum hevur tikið hetta evnið upp. Sjálva greinina, »Skuldu Føroyar avreiðast undir kríggnum?« hevur Eyðun Andreassen skrivað. Keldurnar hjá honum eru m.a. endurminningarnar hjá Koth og Lie. Hetta evnið er lítið viðgjørt í føroyskum bløðum ella bókum og feroingar kenna uttan iva lítið til hesar norsku ætlanir. Einasti feroingur, sum hevur umrætt evnið, er Eiden Müller í »Minnislysingum« sínum.

Fyrst vaktarhald — síðan...

Ætlanir hjá Koth koma fram í einum sokallaðum Pro Memoria, ein fráboðan frá einum myndugleika til annan, merkt »strangliga í trúnaði«. Hesi skjölini vorðu latin leys alment fyrri 10 árum síðan.

Í hesum skrivinum skjýtur hann upp, at norðmenn taka sær av vaktarhaldinum »norðanfyrir«: »...tað hevði verið rimiligt, at tey norsku orlogsskipini, so langt tilbar, skuldu samlast um eina serkilda høvuðsuppgávu: at halda vakt í havninum norðanfyrir, roknað frá Íslandi suður til Skotland...«

Eisini nemur hann við spurningin, at norskir hermenn skulu loysa teir bretske av:

»Bretska hervalðið í Føroyum telur umleið 600 mans, og so frægt av fólki kundi tann norska stjórnin sent upp hagar til at loysa av, beint sum hermenn okkara eru nóg væl vandir. Tá hevði Tórshavn kanska eisini kunnað blivið høvuðshavn hjá tí norska orlogssflotanum.

Tá eg her tosi um at halda vakt í havinum har norðanfyrir, so hugsi eg ikki bara um hernaðarligt varðhald, men eisini um at verja fiskivinnu og friðarlaga sjóvinnu; slíka hjálp tørvar feroingum væl«.

Eftir hesum skjalinum at døma hevur hann eisini tosað við føroyskar politikkarar um henda møguleikan, tá hann vitjaði í Føroyum:

»Tá eg so var í Føroyum í døgnum 13.—15. juni, tosaði eg við framstandandi menn (framskotne menn) har — ella rættari sagt: teir tosaðu við meg — um at tað hevði verið ynskiligt at fáa tað bretska hervalðið har avloyst av norsku. Feroingar fóru at kenna tað nóg meira heimligt at hava norðmenninar har enn bretarnar. Og tað kundi fáa nóg av siga fyrri framtíðina«.

Hvørji eru so hesir framstandandi mennir, Koth hevur tosað við? Sjálvur nevnr hann í endurminningunum Thorstein Petersen, sum ikki bara var annar oddamaðurin í Fólkløkkinum, men eisini norskur konsul. Í greinini í Brá roknar Eyðun Andreassen við, at Jóannes Patursson hevur verið við, og helst aðrar leiðandi menn innan sjálvstýrisræðsins.

Friast undir Noregi

Men Koth fer longur enn til »vaktarhald« í skrivi sínum. Hann víðger eisini møguleikan, at Føroyar koma undir norskt vald, tá kríggj er av, alt eftir hvussu lagnan hjá Danmark og teimum sameindu verður:

»Føroyar eru nú heilt skildar frá Danmark, og tá friðurin einaferð verður uppgjörður, eiga feroingar sjálvir at avgera, um teir vilja venda aftur til Danmark ella fara saman við nekrum øðrum landi ella vera heilt sjálvstøðugir. Eg hugsi ikki, tað eru mong har í oyggjunum, ið tora at hugsa sær, at tey kunnu klára seg uttan samband við eitt annað land, og ta verða kanska meiningar um try lond: Danmark, Noreg og Bretland. Men feroingar fara uttan iva at kenna seg friastar, um tað var norskt hervald, sum helt vakt í oyggjunum. Og hartil havi eg ta trúgv, at fingur feroingar at sigga norðmenn hjá sær út gjøgnum krígsarini, hevði bróðurkenslan vaknað og styrknað, so teir vóru meira sinnaðir til at velja Noreg. Tað hevði verið ein tjóðskaparlig styrki fyrri bæði londini, um tey komu saman í eitt ríki«.

Í einum øðrum skrivi sigur Koth:

»Og eg meti tað sum eina sjálfvylgju, at tá kríggj er av, mugu Føroyar fáa høvi at velja, um tær vilja upp í tað norska ríkið«.

Dámdu ikki bretum

Koth ber eisini tankan fram fyrri Sir Cecil Dormer, sum hevði verið bretskeir sendimaður í Oslo. Men Dormer hevur bara eina stutta viðmerking: »Koth er skilliga úti eftir Føroyum«.

Bretska uttanrikisráðið helt heldur einki um uppskotið, og meinti, at fyrspurningur skuldi verið sendur til Havnar. Uttanrikisráðið helt tað ikki vera óhugsandi, at feroingum »ikki fór

Jóhann Mortensen
hevur gjørt ein saman-
drátt av grein í Brá

Sir Antony Eden, uttanrikisráðharri, høgurmeigin, og Trygve Lie, uttanrikisráðharri, vinstrumegin, undirskrivað hernaðaravtaluna millum Bretland og Noreg í mai 1940. Myndin er úr Brá

at dáma hetta, tí tað visti kanska til norskar vórnar um at fáa lagt oyggjarnar undir seg eftir kríggjð.

Fyrspurningur varð ongatið sendur til Føroya og spurningur um at senda norskar hermenn til Føroya bleiv heldur ikki aktuallur, tí kríggsmalaráðið helt ikki, at norsku hermennir vóru nóg væl vandir.

Eyðun Andreassen setir upp fyra møguligar grundir fyrri tonkunum hjá Koth:

- 1: Norskur hugur at vinna land. Noreg hevði jú fingið yvirráttin yvir Svaibard í 20-unum og royndi at vinna land í Grønlandi í 30-unum.
- 2: Roknast kundi við, at eingin vann kríggjð, og at stórlondini tí skuldu koma til eina semju. Tá kundi tað henda, at Danmark kom undir Týskland, og tað hevði verið best, um Føroyar ikki fylgdu við av strategiskum orsökum.
- 3: Norðmennir høvdu illgruna um, at bretar vóru sinnaðir at vinna nýtt land.
- 4: Rein strategisk sjónarmið.

Einki í endurminningunum

Trygve Lie, sum bleiv uttanrikisráðharri eftir Koth í november 1940, sigur einki um tær norsku ætlanir um Føroyar í endurminningunum sínum. Men sambært fyrrverandi sendimannin Sir Cecil Dormer malbar Lie seg soleiðis, tá

hann greiddi Dormer frá norsku skjutum til friðartingingar eftir kríggjð:

»Fyrir at varðveita friðin, var tað av týðningi, at Bretland, USA og Noreg skuldu hava avbyrgdina av verjuni á sjógvi, landi og í luftini av Grønlandi, Íslandi og Føroyum við at hava herstöðir har. Ísland fór at vilja hava sjálvstýri; Noreg vildi fegin hava Føroyar; og bæði Bretland og USA áttu at hava verjustöðir í Noreg«.

Men bretar tóku ikki undir við tonkunum hjá Lie, hóast nóg talaði fyrri at útbyggja verjuna norðanfyrir eftir kríggjð, sum nerleiddslan einastaðni viðmerkti: »royndir áður hava vist, at ongin ivi er um tann stóra strategiska týðning, Grønland, Ísland og Føroyar hava«. Og í uttanrikisráðnum er svarið til Lie: »...tað eigur at vera gjørt donum greitt, at oll tey allieraðu londini eiga at fáa høvi at seta permanentar herstöðir upp í Føroyum«.

Eyðun Andreassen visir í greinini, at so langt vóru bretar samdir við norðmenn, men bretar vildu ikki lata Føroyar til Noreg.

Lie tók onkuntíð spurningin upp aftur í stríðsárunum og fór so langt sum til Sir Antony Eden við málinum, tá hesin var blivin uttanrikisráðharri. Men Eden vildi heldur ikki taka avgjörða stöðu fyrri...

Gjøllogari ber til at lesa um henda 42 ára gamla spurningin í Brá, nr. 2, sum kom út fyrri stuttum.